

Карпенко О. В.

кандидат наук з державного управління,
докторант НАДУ при Президентові України,
старший науковий співробітник
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Січкач А. В.

молодший науковий співробітник
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Ткаченко В. Ю.

провідний редактор
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНОЮ СИСТЕМОЮ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У ЧЕСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Проблеми відповідних трансформацій в освіті України у зв'язку із намірами входження до європейського освітнього простору потребують нових підходів до їх вирішення. І досвід реформування освіти в Чеській Республіці може стати прикладом і орієнтиром на цьому шляху.

Метою статті є аналіз іноземних та вітчизняних джерел з питань реформування державного управління чеської системи освіти.

Новітні стратегічні цілі державної політики у сфері освіти країни було вперше визначено Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки (далі – МОМС) ще у 2001 р. у Білій книзі під назвою «Народна програма розвитку освіти в Чеській Республіці». Вона є складовою частиною стратегічного планування соціально-економічного розвитку Чехії, в якому освіта й розвиток трудових ресурсів розглядаються як пріоритетні напрями. Цей документ разом із програмою уряду суттєво вплинув як на трудовий і соціальний капітал суспільства, так і на ціннісні орієнтири людей, їх демократичну громадську позицію та якість повсякденного життя. Насамперед, у «Білій книзі» висловлено вихідні положення, загальні тенденції та першочергові проекти розвитку галузі освіти. Тому, виходячи з аналізу головних тенденцій розвитку освітньої системи країн ЄС, чеськими стратегічними цілями було визначено:

1. Забезпечення освітніх потреб громадян шляхом відповідного збільшення обсягів освітніх послуг у школах та інших навчальних і позашкільних закладах, через забезпечення доступності всіх рівнів освіти.

2. Досягнення якості і функціональності освіти завдяки створенню нових навчальних програм, у контексті інформаційного суспільства, суспільного розвитку, зайнятості населення та його участі у житті оновленої Європи з урахуванням індивідуальних особливостей, відмінностей та життєвих умов користувачів освітніх послуг.

3. Створення системи оцінки діяльності освітніх інституцій на всіх рівнях державного управління шляхом впровадження ефективної системи моніторингу результатів навчання, іспитів, оцінки рівня особистісного розвитку і професійної орієнтації дітей і молоді.

4. Впровадження автономії середніх навчальних закладів для підвищення інноваційного потенціалу та покращення їх матеріально-технічного забезпечення.

5. Сприяння розширенню співпраці ВНЗ з іншими дослідними та експериментальними установами й залучення їх до процесів самоврядування.

6. Підвищення рівня престижу вчительської праці шляхом зміни суспільного сприйняття педагогічної діяльності в усіх освітніх інституціях, зміцнення соціально-професійного стану педагогічних та академічних працівників, підвищення якості їхньої професійної та післядипломної освіти, створення умов для кар'єрного зростання науково-педагогічних кадрів.

7. Запровадження децентралізації управління та автономізації діяльності навчальних закладів, яке може бути реалізоване через посередництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування, ефективну участь соціальних партнерів й інших представників громадянського суспільства [13].

Основою реалізації Народної програми розвитку освіти Чеської республіки стало ухвалення ряду законодавчих актів, а саме:

- Закону «Про дошкільну, початкову, середню, вищу спеціальну та інші види освіти», або так званий «Шкільний закон» (2004 р.) [15];
- Закону «Про педагогічних працівників» (2004 р) [14];

- Закону «Про основи виховання або охорону виховання» (2002 р.) [16];

Слід відзначити певні успіхи на шляху реалізації окреслених реформ, насамперед тим, що сьогодні державне управління освітою в Чеській Республіці відрізняється високим ступенем децентралізації, різнорівневою структурою та впровадженням автономії навчальних закладів.

Завданням МОМС, як центрального органу виконавчої влади, передусім є визначення стратегічних цілей, основних завдань і механізмів для реалізації реформи, створення відповідних умов і механізмів непрямого управління, моніторинг освітньої діяльності, розроблення комплексної системи оцінювання якості освіти на всіх рівнях освіти [1, с. 72].

Відповідно до чеського законодавства функціями МОМС є:

- формування середньострокової та довгострокової стратегії для всіх секторів освітньої системи: розробка головних документів про мету, цілі і напрями розбудови на основі Шкільного закону і досвіду Європейського Союзу, участь у плануванні державної політики, удосконалення механізмів управління освітою, стратегічне планування, підготовка й впровадження структурних змін, підтримка діяльності Національної Ради з питань освіти і розвитку людських ресурсів Чеської Республіки (міжвідомчого органу в уряді);

- проведення кадрової політики, зокрема здійснення розвитку людських ресурсів і забезпечення якості освіти: формування державних освітніх програм, проведення моніторингу комунікаційних зв'язків із громадськістю, удосконалення системи оцінки та самооцінки на центральному і регіональному рівні, щорічна оцінка результатів діяльності освітньої системи, проведення сертифікації випускників, розробка проектів розвитку шкіл і педагогічних центрів, визначення функцій і напрямів діяльності Чеської інспекції з питань освіти (далі - ЧІО);

- здійснення співпраці з професійною та не фаховою громадськістю, налагодження зв'язків з різними органами державної влади, органами місцевого самоврядування і громадськістю; здобуття політичної підтримки для забезпечення потреб освіти; створення механізмів для участі соціальних партнерів у централізованому прийнятті рішень; досягнення суспільного консенсусу та

збалансування інтересів у принципових питаннях управління та організації освіти; громадський діалог, міжнародні зв'язки, стимулювання активності та взаємної відповідальності усіх зацікавлених сторін; систематичні контакти з представниками центральних і регіональних органів влади та місцевого самоврядування, інтеграційні процеси в системі освіти ;

– управління, фінансування та нормативно-правовий супровід: впровадження змін та інновацій; антикризове адміністрування; обґрунтоване фінансування освіти, ефективні, транспарентні, адекватні і вмотивовані механізми розподілу ресурсів у державній та приватній сфері освіти; комплексний та якісний контроль над залученням громадських коштів та над актуальністю і об'єктивністю інформаційної системи у цій галузі; законотворча діяльність [1, с. 36-37].

Відображення сучасних трансформацій чеської освіти, її функціонування в цілому та порівняння з освітньою системою України знайшло у працях вітчизняних та зарубіжних фахівців, які ґрунтовно проаналізували особливості сучасної системи академічної освіти Чеської Республіки. Так О. Лінькова та Л. Фіра розглянули теоретичні основи університетської освіти та зародження партнерських відносин між українськими та чеськими ВНЗ [10; 11]. Сучасний стан реформи та євроінтеграційні процеси в освіті Чеської Республіки досліджували Т. Дрожжина та Л. Кнодель, які висвітлювали різні аспекти трансформації та функціонування середньої і вищої освіти: структуру системи освіти, оцінку якості освіти у контексті входження країни до ЄС [3; 4]. Діяльність таких історичних постатей чеської педагогіки (освітніх реформістів) як Я. Коменського та В. Пршигоди вивчали Н. Дзюбишина та В. Лучкевич [10; 11].

Шляхи фінансування державних та приватних освітніх закладів, безперервного навчання дорослих у Чехії, що здійснюється як за рахунок державного бюджету так й програмами Європейського союзу, розглядали у своїх дослідженнях, Н. Бондарчук, П. Матейю та Л. Сігаєва [1; 7; 8]. Із сучасною ситуацією у сфері вищої школи Чехії з позиції тенденцій, сформульованих Болонськими деклараціями знайомлять, М. Князева Г. Товканець та В. Яникова [5; 9; 12].

Підсумовуючи результати зазначених досліджень окреслимо структуру системи освіти Чехії, яку сформовано наступним чином:

1. *Дошкільна освіта* («материнська школа») – навчання дітей віком 3-6 років;

2. *Початкова школа* («закладна школа») – навчання дітей віком 6-15 років;

3. *Старша школа* – навчання молоді віком 15 до 19 років, до неї можна вступити після початкової школи, склавши відповідні іспити. Старша школа поділяється на:

– середню загальноосвітню (гімназія), основним призначенням якої є підготовка учнів до навчання у ВНЗ;

– середньотехнічну, у якій проводиться спеціалізоване навчання з технічних, економічних та інших напрямках;

– середньо професійну школу, у якій готують робітничих фахівців.

4. *Спеціальна освіта* (на зразок українських технікумів або коледжів, де студенти навчаються 3-4 роки і отримують диплом спеціаліста, та по закінченню мають право вступити у ВНЗ).

5. *Вища школа* – університети, які працюють за болонською системою: бакалаврат - магістратура - докторантура. Бакалаврську програму навчання (упродовж 3-4 років) спрямовано на підготовку певного фахівця. Ця програма закінчується відповідним державним випускним іспитом, складовою якого є захист бакалаврської роботи. Випускникам присвоюється академічний титул «бакалавр». Магістерську програму навчання, зорієнтовану на здобуття теоретичних знань, формують на базі сучасних наукових досягнень та спрямовують на розвиток індивідуальних здібностей та творчої діяльності студентів. Стандартний термін навчання у магістратурі становить 4-6 років. Магістерське навчання може бути продовженням бакалаврської навчальної програми, у цьому випадку стандартний термін навчання зменшується до 2-3 років. Підготовка закінчується державним випускним іспитом, складовою якого є захист дипломної роботи та присвоєнням академічного титулу «магістр».

Докторантську програму навчання зорієнтовано на наукові розвідки і самостійну дослідницьку діяльність у галузі окремих наук та на розвиток самостійної теоретичної й творчої діяльності. Стандартний термін підготовки – 3 роки. Навчання проводиться за індивідуальним планом під керівництвом наукових керівників, та закінчується державним докторантським іспитом та захистом дисертаційної роботи, що має містити оригінальні та самостійно опубліковані наукові результати. На відповідну спеціальність за докторантською формою навчання приймаються лише ті громадяни, які мають освіту, здобуту тільки за магістерською навчальною програмою.

Повертаючись до середніх шкіл слід зазначити, що тільки у двох її видах (середній загальноосвітній школі та середній технічній школі) існують обов'язкові випускні («матуральні») іспити, які дають підстави отримати атестат про повну загальну середню освіту та право вступити до ВНЗ (рис.1).

Розглянувши науковий доробок зазначених дослідників та проаналізувавши нормативно-правову базу законних та підзаконних актів на рис.1 представимо схематично основні складові системи освіти Чеської Республіки.

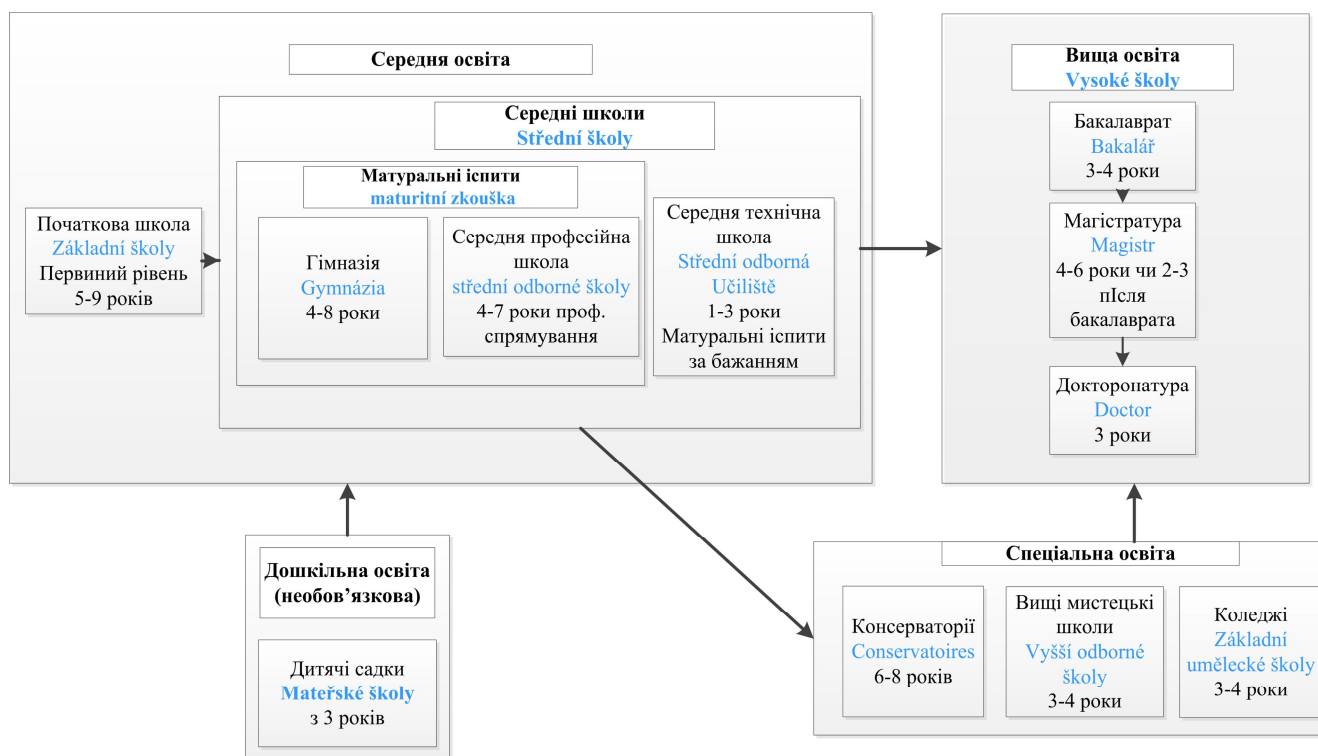

Рис.1. Структура освіти в Чеській Республіці.

Особливий інтерес для галузі української освіти є система фінансування навчальних закладів Чеської республіки, що базується на засадах забезпечення кількох джерел фінансування, як це відбувалося раніше у школах, заснованих громадами. Зазначимо що видатки поділяються на прямі витрати на освіту, які покриваються державою (зокрема, кошти на оплату праці, обов'язкові платежі, видання навчальних посібників, фінансування розвиваючих та інноваційних програм), та на непрямі витрати (експлуатаційні та інвестиційні), Система освіти Чехії працює виключно у межах чинного законодавства, за яким до компетенції центрального органу державного управління освітою (МОН) належать питання законотворчості, методичної допомоги та фінансування різноманітних закладів освіти, підпорядкованих міністерству, а функцією місцевих органів виконавчої влади є пряме фінансування регіональної освіти. МОН здійснює пряме фінансування підпорядкованих державних установ всіх навчальних закладів та регіональних (крайових) управлінь освіти. Ці крайові управління освіти здійснюють фінансування районних управлінь освіти, церковних шкіл, державних навчальних закладів, а також шкіл та навчальних закладів місцевого підпорядкування. У свою чергу районні управління освіти разом з муніципалітетами утримують навчальні заклади, підпорядковані муніципалітетам.

Фінансування шкіл та освітніх організацій, створених громадами, забезпечується шляхом трансферу для регіону зі статті бюджету МОН через районні адміністрації.

Окрім коштів з державного бюджету, бюджетів громад, регіональних бюджетів і коштів інших засновників, особливої уваги приділено створенню можливості фінансування окремих проектів зі спеціалізованих фондів Європейського Союзу; збільшенню впливу регіональних бюджетів на фінансування освіти, залученню коштів для розв'язання проблем у галузі капітальних видатків на утримання майна навчальних закладів.

Однією з важливих концептуальних засад фінансування освіти Чехії в умовах адаптації до ЄС стало підвищення заробітної плати педагогічним

працівникам таким чином, щоб їхня середня заробітна плата була на 30% вищою, ніж середня у промисловості по країні. Забезпечення таких умов оплати освітянам вважається європейським стандартом.

Зазначені результати досягнуто в наслідок збалансованої системи контролю з боку Чеської інспекції з питань освіти («Ěeskáškolníinspekce»), яка відповідає за моніторинг результатів навчання, управління якістю, фінансовою ефективністю і відповідністю нормативним вимогам на всіх рівнях, за винятком ВНЗ, що контролюються безпосередньо МОМС [17]. Кожні 5 років інспекція відвідує кожен навчальний заклад. До плану інспектування входить перевірка самооцінки школи та порівняння її з оцінкою інспекції, оцінка якості освіти, розвитку матеріально-технічної бази, виконання законів у галузі освіти, фінансовий аудит. У цілому, інспектори акцентують увагу не на процесі навчання, а на процесі розвитку учня. Якщо протягом інспектування виявляється, що директор порушує законодавство в галузі освіти, складається спеціальний протокол, на підставі якого до керівника може бути застосовано дисциплінарні заходи. Вся інформація про наслідки інспектування шкіл акумулюються в інспектораті, який систематично укладає спеціальні звіти щодо стану розвитку освіти. В разі систематичного виявлення недоліків до МОМС подається клопотання про ненадання бюджетного фінансування відповідному навчальному закладу [3, с. 27].

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що основними принципами реформування освіти в Чехії стали:

- децентралізація управління освітою
- раціоналізація системи фінансування навчальних закладів
- запровадження Болонської системи
- реорганізація системи оцінювання якості освіти

Модернізація системи чеської освіти продовжується і сьогодні. На даний час відбувається обговорення «Білої книги вищої терціарної освіти»(2009 р.), яку створено з метою майбутнього оновлення Закону «Про вищу освіту» у республіці Чехія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарчук, Н. О. Державна політика Чехії в галузі освіти: стан і тенденції розвитку : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Бондарчук Наталія Олександрівна ; Акад. муніципального управління. – К., 2008. – 198 с.
2. Дзюбишина, Н. Вацлав Пршигода – основоположник чехословацького педагогічного реформізму / Н. Дзюбишина // Нова пед. думка. – 2009. – № 4. – С. 14–18.
3. Дрожжина, Т. В. Євроінтеграційні процеси в освіті. Чеський досвід / Т. В. Дрожжина // Управління шк. – 2009. – № 11. – С. 24–27.
4. Кнодель, Л. Становлення та розвиток освіти в Чехії / Л. Кнодель // Директор шк. Україна. – 2007. – № 11. – С. 63–69.
5. Князева, М. Д. Образование в странах Европы / М. Д. Князева // Вестн. пед. инноваций. – 2009. – № 1. – С. 116–137.
6. Лучкевич, В. Проблема філософсько-релігійних основ педагогіки Я. А. Коменського крізь призму століть / Вікторія Лучкевич // Пед. думка. – 2008. – № 1. – С. 70–75.
7. Матейю, П. Государственное и частное финансирование высшего образования в Чешской Республике / П. Матейю // Экономика образования. – 2009. – № 2. – С. 92–95.
8. Сігаєва, Л. Фінансування Європейським союзом інституцій освіти дорослих у Чеській Республіці / Лариса Сігаєва // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2007. – Вип. 3/4. – С. 154–160.
9. Товканець, Г. В. Діяльність Української господарської академії в Чехословацькій республіці: теоретичні і методичні засади / Г. В. Товканець // Гуманіт. науки. – 2011. – № 1. – С. 103–111.
10. Університетська освіта: вступ до спеціальності : конспект лекцій для студ. екон. спец. / Нац. техн. ун-т «ХПІ» ; [уклад. О. Ю. Лінькова]. – Х. : НТУ ХПІ, 2007. – 124 с.
11. Чехія: погляд на систему освіти / [відп. за вип. Людмила Фіра]. – Т. : Укрмедкнига, 2006. – 99 с.

12. Яникова, В. Болонский процесс и педагогическое образования в Чехии / В. Яникова // Высшее образование в России. – 2009. – № 9. – С. 132–137.

13. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Bílá kniha [Электронный ресурс] / Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. – Praha, 2001. – 98 s. – Электрон. дані. – Режим доступа:<http://www.msmt.cz/files/pdf/bilakniha.pdf>. – Назва з екрана.

14. Zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů [Электронный ресурс] : zákon ze dne 24. září 2004 // Sbírka zákonů. – 2004. – Částka 190. – Č. 563. – Электрон. дані. – Режим доступа: <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>. – Назва з екрана.

15. Zákon o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) [Электронный ресурс] : zákon ze dne 24. září 2004 // Sbírka zákonů. – 2004. – Částka 190. – Č. 561. – Электрон. дані. – Режим доступа: <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>. – Назва з екрана.

16. Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů [Электронный ресурс] : zákon ze dne 5. února 2002 // Sbírka zákonů. – 2002. – Částka 48. – Č. 109. – Электрон. дані. – Режим доступа: <http://aplikace.msmt.cz/PDF/sb048-02.pdf>. – Назва з екрана.

17. Watanabe, J. Czech Education System [Электронный ресурс] : The Czech education system is undergoing tremendous reform / Jaelee Watanabe. – Электрон. дані. – Режим доступа: <http://www.expats.cz/prague/article/czech-education/czech-education/>. – Назва з екрана.

18. White Paper on Tertiary Education [Электронный ресурс] : Prague, January 2009 / Petr Matějů (head of the team), František Ježek, Daniel Munich, Jan Slovak, Jana Strakova, David Vaclavik, Simona Weidnerova, Jan Zrzavy. – Электрон. дані. – Режим доступа: http://www.msmt.cz/uploads/bila_kniha/schvalena_bktv/White_Paper_on_Tertiary_Education_fin.pdf. – Назва з екрана.